

Xəlilov Cabir Zahid oğlu,

Bakı Dövlət Universitetinin Cinayət prosesi kafedrasının dosenti, h.ü.f.d.

Ünvan: Bakı şəhəri, Akademik Zahid Xəlilov küçəsi, 33

E-mail: cxalilov@khazar.org

Qafarova Nərgiz Əli qızı,

Bakı Slavyan Universitetinin İctimai elmlər kafedrasının baş müəllimi

Ünvan: Bakı şəhəri, Süleyman Rəhimov küçəsi, 145

E-mail: nqafarova@yahoo.com

UOT 343.13

DOI: <https://doi.org/10.30546/2218-9130.045.2026.342>

ANDLILAR (JÜRİ) İNSTİTUTUNUN YARANMASI: TARİXİ-HÜQUQİ İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: andlılar institutu, jüri, ədalət mühakiməsi, hüquq tarixi, ədalətli məhkəmə araşdırması.

Ключевые слова: присяжные, жюри, правосудие, история права, справедливый суд.

Keywords: jury institution, jury trial, justice, legal history, fair trial.

Andlılar institutu (jury sistemi) dünya hüquq tarixində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində ictimaiyyətin iştirakı prinsipi əsasında formalaşmış ən mühüm məhkəmə mexanizmlərindən biridir. Bu institutun əsas mahiyyəti məhkəmə prosesində dövlət hakimiyyətini təmsil edən peşəkar hakimlərlə yanaşı, cəmiyyətin adi üzvlərinin də iştirakını təmin etməkdən ibarətdir. Lakin andlılar məhkəməsi birdən-birə formalaşmış hüquqi model deyildir; o, minilliklər boyu müxtəlif sivilizasiyaların ictimai-hüquqi təcrübəsinin nəticəsi kimi formalaşmışdır.

Bu baxımdan andlılar institutunun tarixi yalnız hüquq tarixinin deyil, həm də dövlətçilik və

ictimai idarəetmə tarixinin tərkib hissəsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Andlılar institutunun genezisini araşdırarkən onun ilkin elementlərini dövlətçilikdən əvvəlki ictimai quruluşlarda müşahidə etmək mümkündür. İbtidai icma cəmiyyətlərində hüquq normaları yazılı xarakter daşıyırdı və mübahisələr icmanın kollektiv iradəsi ilə həll edilirdi.

Qəbilə başçısı və ya ağsaqqal öz qəti sözü-nü (hökmünü) bildirsə də, qərar əksər hallarda təkbəşinə deyil, icma üzvlərinin iştirakı ilə qəbul olunurdu. Mübahisənin tərəfləri icma qarşısında çıxış edir, şahidlər dinlənir və kollektiv rəy formalaşırdı. Bu modeldə qərarın legitimliyi məhz cəmiyyətin iştirakına əsaslanırdı.

Beləliklə, məhkəmə qərarının sosial legitimliyi prinsipinin kökləri andlılar institutunun ilkin ictimai əsasını təşkil edir.

Tarixi mənbələr göstərir ki, qədim Meso-potamiya dövlətlərində hüquqi mübahisələrin həllində ağsaqqallar və icma nümayəndələri iştirak edirdilər. Şumer və Babil şəhər-dövlətlərində məhkəmə funksiyası yalnız rəsmi hakimlər tərəfindən deyil, eyni zamanda şəhər şurası və ya nüfuzlu şəxslər tərəfindən həyata keçirilirdi.

Misirdə də bəzi mübahisələrin həllində rəsmi məmurlarla yanaşı yerli icma nümayəndələrinin iştirakı qeydə alınmışdır. Hitit hüququnda isə müəyyən hallarda mübahisələrin həlli üçün kollektiv qərar mexanizmləri tətbiq olunurdu.

Bu sistemlərdə iştirak edən şəxslər peşəkar hakim statusuna malik olmasalar da, onların iştirakı qərarın ictimai etimad qazanmasına xidmət edirdi. Bu xüsusiyyət müasir andlılar məhkəməsinin əsas sosial ideyasına yaxın hesab olunur.

Andlılar institutuna ən çox bənzəyən erkən sistem Qədim Afinada formalaşmışdır. Afina demokratiyası şəraitində “Helieia” adlanan xalq məhkəmələri fəaliyyət göstərirdi. Bu məhkəmələrdə minlərlə vətəndaş siyahıya alınır, hər bir iş üçün yüzlərlə nəfər püşk yolu ilə seçilirdi. Seçilmiş şəxslər mübahisəyə baxır, tərəflərin çıxışlarını dinləyir və səsvermə yolu ilə qərar qəbul edirdilər. Burada üç mühüm prinsip mövcud idi:

- məhkəmə hakimiyyətinin ictimai xarakter daşması;
- peşəkar hakimlərin deyil, vətəndaşların qərar verməsi;
- qərarın çoxluğun iradəsinə əsaslanması.

Bu model hüquq tarixində məhkəmə hakimiyyətinin demokratikləşdirilməsi istiqamətində mühüm mərhələ hesab edilir və andlılar institutunun inkişaf xəttində mühüm yer tutur [1, s. 64].

Qədim Roma Respublikasında bəzi cinayət işlərinə baxılması üçün xüsusi vətəndaş heyətləri formalaşdırılırdı. Məsələn, “quaestiones perpetuae” adlı məhkəmələrdə senatorlar və ya süvari təbəqəsinin nümayəndələri faktların qiymətləndirilməsində iştirak edirdilər. Lakin imperiya dövründə hakimiyyətin mərkəzləşməsi ilə bu kollektiv elementlər zəiflədi və məhkəmə sistemi daha bürokratik forma aldı. Bununla belə, Roma hüququnda kollektiv hüquqi qiymətləndirmə ideyası sonrakı Avropa hüquq mədəniyyətinə təsir göstərmişdir.

Antik sivilizasiyaların süqutundan sonra Avropada məhkəmə prosesi uzun müddət dini

təsirlər altında formalaşdı. “Orduallar” (ilahi sınaqlar), duel və and içmə kimi üsullar geniş yayılmışdı. Lakin XI əsrdən etibarən Avropada feodal münasibətlərin sabitləşməsi və kral hakimiyyətinin güclənməsi ilə faktlara əsaslanan məhkəmə mexanizmlərinə ehtiyac yarandı. Bu mərhələdə icma üzvlərinin hüquqi prosesə cəlb edilməsi yenidən aktuallaşdı.

Müasir andlılar institutunun sistemli və hüquqi cəhətdən sabit forması məhz orta əsr İngiltərəsində meydana gəlmişdir.

Normanlar İngiltərədə torpaq siyahıya alınması və mülkiyyətin müəyyənləşdirilməsi üçün yerli əhalidən and içmiş şəxsləri sorğu-suala cəlb edirdilər. Bu şəxslər faktları bildiklərinə and içir və kral nümayəndələrinə məlumat verirdilər. Bu praktika hüquqi faktların müəyyənləşdirilməsində yerli əhalinin iştirakının ilkin institusional forması idi.

XII əsrdə kral II Henrix ümummilli məhkəmə sisteminin yaradılmasına başladı. 1166-cı il “Assize of Clarendon” sənədinə əsasən, hər mahaldan 12 nəfər and içmiş şəxs cinayət şübhəliləri barədə məlumat verməli idi. Onlar faktları bildiklərinə and içərək kral məhkəməsinə təqdim edirdilər. Bu sistem əvvəlcə istintaq mexanizmi idi, lakin zamanla faktların qiymətləndirilməsində qərarverici rola keçmişdi.

XIII əsrdə andlılar artıq hadisələri bilən şahidlər deyil, məhkəmədə təqdim olunan sübutları qiymətləndirən müstəqil heyətə çevrildilər. Bu mərhələdə iki mühüm prinsip formalaşdı:

- andlılar fakt məsələlərini müəyyən edir;
- hakim hüquqi normaları tətbiq edir.

Bu bölgü sonrakı dövrlərdə də andlılar məhkəməsinin əsas struktur prinsipi olaraq qaldı.

1215-ci ildə qəbul edilən “Magna Carta” sənədi İngiltərə hüquq tarixində dönüş nöqtəsi oldu. Burada göstərilirdi ki, azad insan yalnız “*özünə bərabərlərinin qanuni hökmü*” ilə cəzalandırıla bilər. Bu prinsip andlıların iştirak etdiyi məhkəmə modelini hüquqi təminat altına

aldı və andlılar institutun sabit inkişafına şərait yaratdı.

XIII–XIV əsrlərdə:

- andlıların sayı əsasən 12 nəfər səviyyəsində sabitləşdi;
- onların funksiyaları faktların müəyyənləşdirilməsi ilə məhdudlaşdı;
- sistem İngiltərə hüququnun daimi elementi oldu.

Beləliklə, XIV əsrə qədər andlılar institutu artıq tam formalaşmış hüquqi mexanizm idi [3, s. 49].

Buda onu göstərir ki, andlılar institutu ibtidai icma şuralarından başlayaraq qədim Yunan xalq məhkəmələrinə, Roma kollektiv hüquqi mexanizmlərinə və orta əsr Avropa təcrübəsinə qədər uzun tarixi inkişaf yolu keçmişdir. Lakin onun sistemli, sabit və hüquqi cəhətdən formalaşmış modeli yalnız orta əsr İngiltərəsində – Norman idarəetməsi, II Henrix islahatları və Magna Carta prinsipləri əsasında təşəkkül tapmışdır. Məhz bu tarixi proses nəticəsində andlılar məhkəməsi ayrıca hüquqi institut kimi meydana gəlmişdir [6, s. 89].

Andlılar institutu artıq XIV əsrə qədər İngiltərədə formalaşmış hüquqi mexanizm kimi mövcud idi. Lakin onun tarixində ən maraqlı mərhələ məhz bundan sonrakı – funksional, coğrafi və hüquqi baxımdan genişlənməsi, transformasiyası və müxtəlif hüquq sistemlərinə integrasiyası ilə xarakterizə olunan dövrdür. Bu mərhələ andlılar institutunun lokal ingilis məhkəmə mexanizmindən, qlobal hüquq fenomeninə çevrilməsi prosesi kimi qiymətləndirilə bilər [5, s. 54].

Orta əsrlərin sonuna doğru andlılar artıq İngiltərə məhkəmə sisteminin daimi elementi idi. Bu dövrdə institutun inkişafı əsasən üç istiqamətdə baş verdi:

1. Andlıların məhkəmə hakimiyyətindən ayrılması. Əvvəlki dövrlərdə hakimlər andlıların qərarlarına təsir göstərməyə çalışırdılar. Lakin XV əsrdən etibarən andlıların qərarlarının müs-

təqilliyi hüquqi mübahisələrin predmetinə çevrildi. Tədricən belə prinsip formalaşdı ki, andlıların faktlara dair qərarlarına görə onları cəzalandırmaq olmaz. Bu, məhkəmə prosesində səlahiyyət bölgüsünün dərinləşməsi demək idi;

2. Böyük və kiçik andlı heyətlərinin rolunun aydınlaşması. Bu dövrdə iki pilləli model tam sabitləşdi:

- Böyük andlı heyəti – ittihamın əsaslı olub-olmadığını müəyyən edirdi;
- Kiçik andlı heyəti – məhkəmədə sübutlara əsasən fakt məsələlərini həll edirdi.

Bu struktur müasir cinayət-prosessual sistemlərin əsaslarından birinə çevrildi;

3. “Common law” sisteminin inkişafı. Preseident hüququnun genişlənməsi ilə faktların düzgün müəyyənləşdirilməsi daha da əhəmiyyət qazandı. Andlılar faktları müəyyən edən əsas subyekt kimi çıxış etdiyindən, onların rolu hüquq sisteminin struktur elementi kimi möhkəmləndi.

XVII əsr İngiltərə tarixində siyasi və hüquqi qarşıdurmalar dövrü idi. Bu dövrdə andlılar institutu yalnız məhkəmə mexanizmi deyil, həm də siyasi azadlıqların qorunması vasitəsi kimi çıxış etməyə başladı. Nümunə kimi Bushellin işini göstərmək olar (1670). Bu işdə andlılar məhkəmə hakimiyyətinin təzyiqlərinə baxmayaraq öz qərarlarını dəyişməkdən imtina etdilər. Nəticədə məhkəmə qərarı ilə təsbit olundu ki, andlılar öz qərarlarına görə cəzalandırıla bilməzlər. Bu hadisə andlıların qərarvermə müstəqilliyinin hüquqi tanınması baxımından dönüş nöqtəsi hesab olunur.

Bu dövrdən etibarən andlılar artıq yalnız faktları müəyyən edən mexanizm deyil, həm də fərdin dövlət hakimiyyətinə qarşı hüquqi müdafiə vasitəsi kimi qəbul olunmağa başladı.

XVII əsrdən başlayaraq ingilis kolonistləri hüquq sistemini Şimali Amerikaya daşıdılar. XVII–XVIII əsrlərdə koloniyalarda andlılar məhkəməsi əsas məhkəmə forması oldu.

Koloniyalarda andlılar tez-tez yerli əhalinin maraqlarını müdafiə edən institut kimi çıxış edir-

di. Onlar bəzən Britaniya hakimiyyətinin tətbiq etdiyi qanunları faktiki olaraq zəiflədirdilər.

Amerika müstəqilliyindən sonra andlılar məhkəməsi konstitusion səviyyədə təsbit olundu:

- Konstitusiyanın III maddəsi;
- Hüquqlar haqqında Bill (V, VI və VII düzəlişlər) [4, s. 101].

Beləliklə, andlılar məhkəməsi fundamental hüquq təminatı kimi qəbul edildi.

Fransız İnqilabından sonra (XVIII əsr) andlılar institutu Avropa qitəsində də tətbiq olunmağa başladı. 1791-ci ildən etibarən cinayət işlərində andlıların iştirakı təmin olunmağa başladı. Fransız modeli ingilis modelindən fərqli olaraq daha çox dövlət nəzarəti altında idi.

XIX əsrdə bəzi ölkələrdə andlılar sistemi tətbiq olunsada, sonradan “qarışıq məhkəmə” (hakim + andlı) modeli üstünlük qazandı.

XX əsr andlılar institutunun həm zəiflədiyi, həm də yenidən qiymətləndirilməsi dövrü oldu:

- avtoritar rejimlər dövründə bir çox ölkələrdə andlılar institutu məhdudlaşdırıldı;
- müharibələrdən sonra demokratikləşmə proseslərinin başlanması ilə əlaqədar olaraq yenidən bərpa olundu.

Müasir dövrdə isə andlılar institutu müxtəlif modellər üzrə təsnif edilir:

- klassik ingilis-amerikan modeli;
- qarışıq (kontinental) model;
- məhdud tətbiq modeli.

Andlılar institutunun orta əsrlərdən müasir dövrə qədər keçdiyi inkişaf yolu hüquq tarixində institusional təkamülün klassik nümunəsi kimi qiymətləndirilə bilər. Bu proses yalnız formal-hüquqi dəyişikliklərlə məhdudlaşmamış, eyni zamanda məhkəmə hakimiyyətinin mahiyyətinə, dövlət-cəmiyyət münasibətlərinə, eləcə də hüquqi şüurun formalaşmasına təsir göstərmişdir. Tarixi inkişafın ümumi qanunauyğunluqları bir neçə əsas istiqamətdə təzahür edir.

Funksional transformasiya. İlk mərhələdə andlılar hadisələri birbaşa bilən şəxslər qismində

çıxış edərək istintaq xarakterli məlumat təqdim edirdilər. Lakin zamanla onların rolu dəyişərək sübutların məhkəmə prosesində qiymətləndirilməsinə yönəldi. Bu, transformasiya hüququnun inkişafı ilə paralel getmiş və məhkəmə prosesində obyektivliyin təmin edilməsinə xidmət etmişdir. Beləliklə, andlılar institutunun təkamülü faktların sosial yaddaşdan çıxarılaraq məhkəmə sübutları əsasında müəyyənləşdirilməsi modelinə keçidi əks etdirir [9, s. 66].

Hakimiyyətlə münasibətlərin dəyişməsi. Tarixi inkişafın mühüm xüsusiyyətlərindən biri andlıların dövlət hakimiyyətinin aləti olmaqdan çıxaraq müstəqil prosessual subyektə çevrilməsidir. Erkən dövrlərdə kral hakimiyyətinin inzibati ehtiyaclarından doğan bu institut, sonrakı mərhələdə məhkəmə hakimiyyətinin balanslaşdırıcı elementi kimi çıxış etmişdir. XVII əsrdə andlıların qərarvermə müstəqilliyinin hüquqi tanınması bu transformasiyanın kulminasiya nöqtəsi hesab olunur.

Coğrafi ekspansiya və hüquqi adaptasiya. Andlılar institutu İngiltərədən kənara çıxaraq əvvəlcə Şimali Amerikada, daha sonra Avropa qitəsində tətbiq edilmişdir. Lakin bu yayılma mexaniki xarakter daşımamış, hər bir hüquq sisteminin tarixi və institusional xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmışdır. Nəticədə vahid model deyil, müxtəlif modifikasiyalar formalaşmışdır ki, bu da institutun elastik hüquqi struktur olduğunu göstərir.

Institusional differensiasiya. Tarixi inkişaf prosesi andlılar sistemində daxili strukturlaşmanı da gücləndirmişdir. Böyük və kiçik andlı heyətlərinin ayrılması, funksiyaların dəqiqləşdirilməsi və prosessual rolların sabitləşməsi institutun yetkin hüquqi mexanizmə çevrildiyini göstərir.

Beləliklə, andlılar institutunun orta əsrlərdən müasir dövrə qədər inkişafı hüquq tarixində dövlət-cəmiyyət münasibətlərinin transformasiyasını əks etdirən mühüm göstəricilərdən bi-

ridir. Əgər ilkin mərhələdə bu institut inzibati-faktoloji məqsədlərə xidmət edirdisə, sonrakı mərhələlərdə o, məhkəmə hakimiyyətinin struktur elementi, daha sonra isə fərdi hüquqların təminat mexanizmi kimi formalaşmışdır.

Tarixi baxımdan andlılar sisteminin inkişafı üç əsas mərhələdə ümumiləşdirilə bilər:

- Formalaşma mərhələsi – yerli icma iştirakından sistemli ingilis modelinə keçid;
- Möhkəmlənmə mərhələsi – müstəqilliyin hüquqi tanınması və konstitusion təminat;
- Transformasiya mərhələsi – beynəlxalq yayılma və müxtəlif hüquq sistemlərinə adaptasiya.

Beləliklə, andlılar institutu təkcə məhkəmə prosedurunun texniki elementi deyil, hüquq tarixində sosial iştirak prinsipinin hüquqi institut səviyyəsinə yüksəlməsinin bariz nümunəsidir. Onun tarixi inkişafı hüququn demokratikləşməsi prosesinin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qiymətləndirilə bilər.

Tarixi inkişaf prosesində formalaşaraq müxtəlif hüquq sistemlərinə integrasiya olunan andlılar institutu bu gün də bir sıra dövlətlərin məhkəmə mexanizminin mühüm elementi olaraq qalır. Müasir hüquqi dövlət konsepsiyasında ədalətli məhkəmə araşdırması, şəffaflıq və vətəndaş iştirakçılığı əsas prinsiplərdən hesab edilir. Andlılar məhkəməsi məhz bu prinsiplərin praktiki təzahür formalarından biri kimi çıxış edir.

Müasir mərhələdə andlılar institutunun əhəmiyyəti yalnız ənənəvi hüquqi mexanizm kimi deyil, həm də demokratik idarəetmə, ictimai nəzarət və hüquqi legitimlik kontekstində qiymətləndirilməlidir.

Andlılar məhkəməsi hüquqi dövlət modelində xalqın ədalət mühakiməsində iştirakının institutional formasıdır. Dövlət hakimiyyəti üç əsas qola bölünərsə də, məhkəmə hakimiyyətinin legitimliyi yalnız hüquqi prosedurlarla deyil, həm də cəmiyyətin bu prosesdə iştirak səviyyəsi ilə müəyyən olunur.

Andlıların iştirakı məhkəmə qərarlarının yalnız peşəkar hüquqşünasların mülahizəsinə deyil, ictimai şüurun formalaşdırdığı dəyərlərə də əsaslanmasını təmin edir. Bu, hüquqla sosial ədalət anlayışı arasında tarazlıq yaradır.

Müasir dövrdə hüquq sistemlərinin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri məhkəmə hakimiyyətinə ictimai etimadın qorunmasıdır. Andlıların iştirakı məhkəmə prosesini qapalı inzibati prosedurdan çıxararaq ictimai nəzarət mexanizminə çevirir. Andlılar dövlət məmuru olmadıqları üçün onların iştirakı məhkəmənin obyektivliyinə dair inamı gücləndirir. Bu xüsusiyyət xüsusilə ictimai rezonans doğuran cinayət işlərində böyük əhəmiyyət daşıyır [7, s. 77].

Hakimlər hüquqi bilik və təcrübəyə malik olsalar da, onlar sosial müxtəlifliyi tam şəkildə əks etdirməyə birlər. Andlı heyəti isə müxtəlif sosial təbəqələri, peşələri və dünyagörüşlərini təmsil edən şəxslərdən formalaşır. Bu, faktların qiymətləndirilməsi prosesində daha geniş sosial perspektivin nəzərə alınmasına şərait yaradır. Nəticədə qərar yalnız formal hüquqi məntiqə deyil, həm də cəmiyyətin ədalət anlayışına uyğun olur.

Tarixi təcrübə göstərir ki, məhkəmə hakimiyyəti bəzən icraedici və ya siyasi təsirlər altında qala bilər. Andlılar məhkəməsi bu riskləri azaltmaq üçün əlavə təminat rolunu oynayır. Andlılar müstəqil qərarverici subyekt kimi çıxış etdiyindən, dövlət ittihamı ilə vətəndaş arasında balans yaradır. Bu xüsusiyyət andlılar məhkəməsini fərdi hüquq və azadlıqların müdafiəsində mühüm alətə çevirir.

Andlılar institutunun sosial əhəmiyyətinin mühüm aspektlərindən biri vətəndaşların hüquqi proseslərdə iştirak etməsi vasitəsilə hüquqi şüurun yüksəlməsidir. Andlı kimi iştirak edən şəxs:

- hüquqi prosedurlarla tanış olur;
- sübutların qiymətləndirilməsi mexanizmini öyrənir;
- ədalət mühakiməsinin məsuliyyətini dərk edir [2, s. 123].

Bu proses vətəndaş cəmiyyətinin hüquqi mədəniyyətinin formalaşmasına töhfə verir.

Məhkəmə qərarlarının effektivliyi yalnız hüquqi əsaslandırma ilə deyil, həm də ictimai qəbul səviyyəsi ilə müəyyən olunur. Andlıların iştirakı ilə çıxarılan qərarlar cəmiyyət tərəfindən daha asan qəbul edilir, çünki bu qərarlarda “xalqın iştirakı” elementi mövcuddur. Beləliklə, andlılar məhkəməsi hüquqi legitimlik ilə sosial legitimlik arasında körpü rolunu oynayır.

Müasir hüquq sistemləri formal hüquq tətbiqindən daha çox insan hüquqları yönümlü yanaşmaya üstünlük verir. Andlı heyəti faktların qiymətləndirilməsində yalnız hüquqi məntiqə deyil, həm də humanist və etik meyarlara diqqət yetirir. Bu, xüsusilə cinayət hüququnda insan taleyi ilə bağlı qərarların qəbulunda mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Bir çox ölkələrdə hüquqi islahatlar aparılsa da, andlılar institutu qorunub saxlanılır. Bu fakt

onun hüquqi sistemdə sabitləşdirici rol oynadığını göstərir. Andlılar məhkəməsi hüquqi ənənə ilə müasir hüquqi tələblər arasında davamlılıq yaradır.

Müasir dövrdə andlılar məhkəməsi yalnız tarixi ənənənin qalığı deyil, hüquqi dövlət modelinin funksional elementi kimi çıxış edir. Onun əhəmiyyəti məhkəmə prosesində ictimaiyyətin iştirakının təmin edilməsi, şəffaflığın artırılması, faktların sosial kontekstdə qiymətləndirilməsi və fərdi hüquqların müdafiəsinə töhfə verməsində ifadə olunur.

Andlılar institutu məhkəmə hakimiyyətinin legitimliyini gücləndirən, hüquqi humanizm prinsiplərini dəstəkləyən və vətəndaş cəmiyyətinin hüquqi şüurunun inkişafına xidmət edən mühüm mexanizm kimi müasir hüquq sistemlərində öz yerini qorumaqdadır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Abbasova F.M. Cinayət prosesi. Dərslik. Xüsusi hissə. Təkmilləşdirilmiş 3-cü nəşr. – Bakı: Hüquq yayın evi, – 2021. – s. 464.
2. Baker J. H. An Introduction to English Legal History. Oxford, 2002.
3. Langbein J. H. The Origins of Adversary Criminal Trial. 2003.
4. ABŞ hüquq sistemi: Qısa izahat, federal ədliyyə mərkəzi: [Elektron resurs]/URL: https://photos.state.gov/libraries/argentina/231771/IRC/US_Legal_System_English07.pdf
5. Aoife O’ Donoghue, İrlandiya məhkəmə sistemi: [Elektron resurs]/URL: <http://www.cpairland.ie/docs/default-source/Students/Study-Support/F1-Business-Laws/the-irish-court-system.pdf?sfvrsn=0>
6. ABŞ məhkəmələri, ABŞ hüquq sistemində jüri xidməti: [Elektron resurs]/URL: <http://www.uscourts.gov/services-forms/jury-service/learn-about-jury-service>
7. Qərbi Avstraliya hökumət portal, andlı iclasçılarının vəzifələri: [Elektron resurs]/URL: http://www.courts.dotag.wa.gov.au/J/jury_duty.aspx
8. Federal məhkəmələr, andlılar məhkəməsi: [Elektron resurs]/URL: <http://www.wisegeek.com/what-is-a-federal-court-jury.htm>
9. ROTTENSHEIN law group LLP, Hüquq kitabxanası: [Elektron resurs]/URL: <http://www.rotlaw.com/legal-library/how-does-a-jury-trial-work>

Халилов Джабир Захид оглу,
д.ф.п., доцент кафедры уголовного процесса
Бакинского государственного университета
Кафарова Наргиз Али гызы,
ст. преподаватель кафедры социальных наук
Бакинского славянского университета

**ИСТОРИЯ СОЗДАНИЯ И ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА
ПРИСЯЖНЫХ ЗАСЕДАТЕЛЕЙ**

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются историко-правовые этапы возникновения и развития института присяжных заседателей. Исследуются предпосылки его формирования, особенности становления, а также основные этапы эволюции в различных правовых системах. Особое внимание уделяется историческим условиям, приведшим к созданию системы присяжных, ее правовой природе и роли в уголовном судопроизводстве. В статье также подчеркивается значение института присяжных заседателей в обеспечении принципов справедливого судебного разбирательства и участия общества в отправлении правосудия. Делается вывод о том, что система присяжных является важным механизмом демократизации судебных процессов.

Khalilov Jabir Zahid,
PhD in Law, Associate Professor, Department
of Criminal Procedure, Baku State University
Kafarova Nargiz Ali,
Senior Lecturer, Department of Social
Sciences, Baku Slavic University

**THE HISTORY OF THE ESTABLISHMENT AND STAGES
OF DEVELOPMENT OF THE INSTITUTION OF JURORS**

SUMMARY

This article examines the historical and legal stages of the emergence and development of the jury institution. The study analyzes the prerequisites for its formation, the characteristics of its establishment, and the main stages of its evolution in different legal systems. Particular attention is given to the historical conditions that led to the creation of the jury system, its legal nature, and its role within criminal justice proceedings. The article also highlights the significance of the jury institution in ensuring the principles of a fair trial and public participation in the administration of justice. It concludes that the jury system represents an important mechanism for the democratization of judicial processes.

Redaksiyaya daxilolma tarixi: 13.03.2026
Təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 17.04.2026
Çapa qəbul olunma tarixi: 22.04.2026